

Eden redkih posnetkov sodnih zaporov ob Miklošičevi ulici v Ljubljani

V zadnjem času izhaja veliko izredno zanimivih knjig. Čedalje več: *Razdvojeni narod, Moč preživetja, Od osvobodilnega boja do banditizma*. Zdaj se jim je pridružila še ena. Založba Nova revija je v zbirki *Pričevanja pod naslovom Skriti spomin* izdala spomine Angele Vode.

Naj takoj povemo, da je to izredno pretresljiva knjiga. Spomini Angele Vode se berejo kot napeta politična kriminalka. Poleg tega je – tako kot vse knjige, ki jih izdaja založba No-

Vse fotografije iz knjige *Skriti spomin*

Skriti spomin

va revija – dobro urejena in vrhunsko oblikovana. Tokrat je knjigo pripravila publicistka Alenka Puhar. Napisala je opombe, v katerih je navedla nekaj temeljnih podatkov o osebah, ki v spominih nastopajo, napisala časovno preglednico življenja in dela Angele Vode, dodala pa je tudi spremno besedo, ki že tako zanimive in pretresljive spomine vrhunsko nadgradi.

Angela Vode

Kdo je bila Angela Vode? Rodila se je leta 1892 v Ljubljani, solala se je na dekliškem liceju v Mladiki in ga končala z učiteljsko maturo, ki ji je omogočala poučevanje v osnovni šoli. V letih 1912 do 1920 je poučevala na različnih osnovnih šolah po okolici Ljubljane. Udeležila se je razcepa Socialdemokratske stranke Slovenije, ki velja za ustanovitev prve komunistične organizacije v Sloveniji. Zaposlila se je kot tajnica v tovarni litoželeznih izdelkov. Leta 1921 je naredila strokovni izpit za poučevanje otrok z motnjami v telesnem in duševnem razvoju in se

zaposlila na Pomožni šoli v Ljubljani, kjer je delala 25 let. Uživala je ugled odlične učiteljice otrok s posebnimi potrebami. Od leta 1922 je bila članica Komunistične partije.

Pisala je strokovne članke, postala predsednica Ženskega pokreta, ki je bil del Feministične alianse, leta 1930 je postala predsednica Društva učiteljic, delovala je v strokovnih društvih, pisala je članke v večino

takratnih časopisov in revij in predavala o različnih političnih, kulturnih in socialnih temah, večinoma skozi optiko ženske diskriminacije oz. emancipacije. Leta 1934 je izdala knjigo *Žena v sedanjem svetu*, leto kasneje knjigo v srbohrvaščini *Žena i fašizam*, leta 1936 je uredila knjigo *Pomen pomožnega šolstva in njegov razvoj v Jugoslaviji*, leta 1938 je objavila knjigo

Spol in usoda, 1. del, leto kasneje pa še drugi del z istim naslovom.

Izključitev iz partije

Nekaj mesecev po podpisu pakta med Nemčijo in Sovjetsko zvezo so jo zaradi nasprotovanja izključili iz Komunistične partije. Leta 1941 organizira pomoč ljudem, ki so zaradi nacizma bežali iz Štajerske. V pol leta se je prepričala, da gre komunistom predvsem za "sovjetijo", zato se je umaknila v na pol zasebno dobrodelnost. Ko so leta 1942 začeli Italijani množično zapirati in streljati talce, je napisala peticijo Mussoliniju in organizirala zbiranje ženskih podpisov. Komunisti so takšnim spontanim akcijam, ki niso bile pod njihovim strogim nadzorom, nasprotovali, peticijo so zaplenili, Vodetova pa je bila deležna čedalje hujših klevet. Spomladi 1943 so jo aretirali Italijani, po nekaj tednih izpustili, januarja 1944 so jo aretirali Nemci, odpeljali v taborišče Ravensbrück, od koder se je septembra shirana vrnila v Ljubljano.

Angela Vode leta 1938

Po vojni in "osvoboditvi" so jo septembra 1945 na posebni šoli zele na delo, vendar zaradi zaznamovanosti, ker je bila izključena iz partije, ni dobila stalne zaposlitve. Maja 1947 je bila med 30 ljudmi, ki jih je aretirala Udba. Vsi so bili izobraženi in so veljali za demokrate, a zahodnodemokratsko usmerjene. Dva meseca so jih zasliševali in hudo maltretirali. Politbiro CK ZKS je sklenil, da jih je treba predstaviti "kot peščico špijonov, razrednih sovražnikov, plačancev inozemstva, ki nimajo nobene politične vsebine in katerih delo je brez vsake politične osnove". Proti petnajstim so 29. julija uprizorili montirani proces, ki je po prvem obtoženem dobil ime Nagodetov proces. 12. avgusta so jih obsodili na visoke zaporne kazni, s prisilnim delom in odvzemom državljskih pravic.

Šest let v zaporu

Angelo Vode so obsodili na 20 let zapor, odsedela jih je šest. V začetku leta 1953 so jo predčasno izpustili, ker se je Titov režim začel dobrikati Zahodu, saj je želel dobiti pomoč. Nevzdržne razmere v zaporu je podrobno opisala, zato je ta knjiga prva pri nas, ki podrobneje opisuje dogajanje v ženskih zaporih. Po "pomilostitvi" je večino življenja preživela brez dela. Leta 1958, ko si je spet pridobila državljske pravice, se je za leto in pol kot tajnica zaposlila na obrtni šoli. Zanj je skrbela sestra Ivanka Spindler. Spomine je dokončala leta 1971, jih skrila in se z nečakom Janezom Spindlerjem, ki je živel v tujini, dogovorila, da bi jih objavili po njeni smrti. Umrla je leta 1985, potem ko je dočakala diktatorjevo smrt in ko je leta 1984 Francka Buttolo v *Novi reviji* objavila intervju z njo.

Njeni spomini so najhujša obtožba komunističnega režima. Zajemajo tri sklope. V prvem je z osebnega, novega zornega kota opisala čas vojne. Gre za pričevanje osebe, ki bi jo lahko imenovali za sredinsko. Komunisti so ta izraz prezirali in ga enačili celo z zločinstvom. Ni se marala vključiti v "igro" Komunistične partije, čeprav je bila na začetku vojne imenovana v plenum, ki naj bi pomenil vodstvo OF. Po spozna-

nju, da je igra KP grda in pogubna, se je omejila na drobna, dobrodelna opravila. A še to je partija prekvalificirala v izdajo in kolaboracijo.

Životarjenje

V drugem delu govori o aretaciji, zasliševanju, procesu in šestih letih zaporov. V prvi osebi ženskega spola so opisana zasliševanja, trpinčenja, poniževanja, samice, ječe, delo. Opisala je muke, ki so sledile komunističnemu zaporu: životarjenje brez državljskih pravic, brez pravice do zdravstvenega zavarovanja, socialne pomoči,

kosa pokojninske dobe, brez možnosti za delo, ki bi prineslo zaslužek, zadoščenje in samospoštovanje. V spominih je nazorno opisala, kako je bilo živeti iz izgubo dobrega imena, brez pravice do spomina, pač pa s trajno "pravico" do sramotenja, ustrahovanja in nadziranja, ki ga je opravljala policija z množico ovaduhov. Alenka Puhar je pri pripravi te knjige pogledala tudi v tajne arhive politične policije, kjer je odkrila marsikaj.

Tretji sklop zajemajo kritične ocene Angele Vode na račun različnih pojavnih oblik socializma: politike, gospodarstva, retorike, tudi interpretacij zgodovine, ki so jih pisali njeni pravoverni vrstniki. Vodetova si kritične ostrine (jasnosti!), ki je bila zanj značilna v prvi polovici stoletja, ni pustila odvzeti; le izraziti, se pravi objaviti je ni mogla.

Ta strašna blokada, sredi katere se je znašala, je pomenila samo polovično življenje. Sama je temu rekla, ko je pisala svoj življenjepis, življenje v zelo omiljeni in razredčeni varianti. Angela Vode je po vojni sicer živela še 40 let, vendar to življenje ni bilo podobno pravemu življenju. Bil je neživljenje. Leta 1974 je zapisala, da "se je moje življenje zares končalo leta 41, popolnoma pa 45". Toda Vodetova še zdaleč ni bila edina. V spominih nastopajo mnoge njene sotripinke.

Črna farsa

Skriti spomin, kot je v spremni besedi zapisala Alenka Puhar, nas

Montirani Nagodetov proces leta 1947 je potekal v "lepo okrašenih" dvorani.

prestavlja v čuden svet in čuden zanj, v črno farso. Ne dogaja se samo na koncu sveta, na nekem Golem otoku, o katerem nihče nič ne ve. Dogaja se tudi v središču Ljubljane, na Miklošičevi ulici, ki so jo imeli takrat za najbolj gosposko v mestu. Tam so mladi ljudje prirejali baklade in hujskaško vpili pred zaporom, ki je imel vsa okna zadelana z "nagobčniki", njihovi voditelji pa so se izzivljali v politični poeziji: "Komunistična partija je centralna luč demokratičnega sveta sedanosti. Komunistična partija je vest in strnjena moralna volja človeštva," kot je oznanjal Josip Vidmar na kongresu OF konec tistega aprila, ko so sto metrov stran sodili dahavcem in jim dosodili smrt.

Voditelji te družbe so popolnoma pretrgali s tradicijo relativno civiliziranega odnosa do zapornikov nasploh, političnih pa posebej. Angela Vode je tako rekoč razstavni eksponat tega obrata in strmoglavljenja: ženska, ki je dolga leta zbirala denar, knjige in darila za zapornike, tudi za mnoge od teh, ki so bili tedaj na oblasti, je ostala brez vsake solidarnosti, pogreznjena v podpodje. Tam naj bi zgnila, vmes pa vsake toliko vzkliknila Živel, Tito. In ovajala. Rekla si je, da raje pogine. In to se je skoraj zgodilo.

"Osvoboditev ..."

Alenka Puhar opozori še na nekaj. Vzpon emancipacije ali osvoboditve žensk ni edina opazna zna-

čilnost 20. stoletja. Z njo vstric gre tudi vzpon represije nad ženskami. To se je zgodilo v vseh totalitarnih režimih, posebej izrazito v socializmu, kjer je bila razlika med osvobodilno retoriko in prakso odvzemanja svobode največja in je trajala najdlje. Podala je nekaj primerjav. V desetletju 1930—1940 so v Sloveniji sodišča obsodila (zaradi hudodelstev oz. kriminala) 2.500 do 2.900 ljudi na leto. Po vojni, ali od leta 1948 dalje, saj za prej ni objavljenih podatkov, so obsodila nekaj več kot 13.000 ljudi na leto. Se pravi, da je v novem režimu, ki se je označeval kot epoha svobode, stopnja represije petkratno narasla. Pa pri tem sploh niso vštet tisti, ki niso bili obsojeni, temveč le "administrativno kaznovani" na poboljševalno ali "družbeno koristno" delo.

Pred vojno je bilo število žensk med obsojenci neznatno, zadoščala je ena sama kaznilnica, ki so jo vodile nune in v kateri je vladal režim najstrožjega internata. Po vojni je bila med obsojenimi dolgo približno četrtnina žensk, kar tudi razkrjuje, da je bilo samo obsojenk precej več kot pred vojno vseh hudodelcev skupaj. Niso vštete tiste, ki niso nikdar videle sodišča, temveč jih je vzela noč brez žiga justice. Enako boleča je primerjava pri izrekanju in izvajanju smrtnih kazni. Pred vojno je obsoditi žensko na smrt veljalo za nedopustno in v Sloveniji ni znan noben primer. Ne ve se, koliko je bilo umorjenih po vojni, a veliko.

Vse ženske, ki nastopajo v življenjski zgodbi Angele Vode, so več let svojega življenja preživele v blatu in smradu, z vse bolj gnilimi zobmi, ob kibliah, iz katerih je zaudarjalo, se polivala urin in drek. Koža se jim je vnemala od turrov, tvorov, krast, ekcemov. Do živega so jim jo zrlis nespran znoj, neprestrežena menstrualna kri, piki mrčesa, z umazanimi nohti razpraskani po umazani koži. Vse te ženske so se naučile preganjati podgane in občasno živeti v prijateljstvu z miškami.

Angela Vode je s svojimi pretresljivimi in izjemno poučnimi spomini dodobra pokazala, kdo so bile slovenske podgane in človeški podobi.